

Slægten og familierne, 'den dumme Phantasie' og døden –

»Den lille Idas Blomster« i biedermeierkulturen

Af Finn Hauberg Mortensen

1. Thielerne

Slægten stammer fra det daværende tyske fyrstendømme Lippe.¹ Her blev Johan Rudolph Thiele født 1735 som søn af en forstembedsmand, og han drog kun tolv år gammel til København for at gå i lære som bogtrykker i det Berlingske hus. Ni år efter fulgte hans bror, der var uddannet i samme fag på hjemegnen og snart blev en holden mand med egen trykkerigård på Amagertorv. Han hjalp Johan Rudolph til at købe trykkeri i Peder Hvitfeldtsstræde og afhændede iøvrigt sin egen virksomhed i fuld blomst efter trykkefrihedsdebattens mange ordrer. Broderen forblev pebersvend og gled dermed ud af sagaen, men Johan Rudolph giftede sig i 1771 med enke n efter den velstillede bogtrykker Borup og erhvervede i den forbindelse et stort trykkeri, et forlag og en ejendom i den nuværende Valkendorfsgade. Han flyttede sit eget firma dertil og købte også naboejendommen, og her fik Thieles Bogtrykkeri til huse de næste 150 år.

Da Johan Rudolph efter et par år blev enkemand giftede han sig igen med en jævnaldrende enke. Efter hendes død i 1785 kom den joviale huslæge J. C. Tode til hjælp, han var ikke for ingenting oversætter af Smollets romaner og kunne 1791-92 publicere sin egen roman *Kierlighedens Nytte*, der demonstrerer, at den sande kærlighed er det bedste middel til at bevare et menneske. I sin praksis havde han foruden Thieles bl.a. den rige vinhandler Hendrik de Hemmer, der havde taget sin yngre søster i sit hus. Anna var 27 og tiende barn af første ægteskab i en jysk præstegård. Hun var 27, han 49 – sammen fik de et lykkeligt ægteskab og seks sønner. Trykkeriet udviklede sig bl.a. ved samarbejdet med det nyoprettede Gyldendalske forlag til at blive et af hovedstadens mest betydelige. Johan Rudolph satsede bredt, fra den kunstneriske ambitiøse monumentaludgave af Holbergs *Peder Paars* og skrifterne fra Videnskabernes selskab til de mange småskrifter, viser og billeder, han havde fået fra Borups forlag. Dertil kom de mange indlæg

under trykkefrihedsdebatten, som ofte bragte Johan Rudolph i mod-sætningsforhold til myndighederne. Men summa summarum bragte flid, balancekunst og dygtighed rigdom til huset.

Samtidig med den almindelige krise blev den hele patriarkalske konstruktion også truet: I 1812 døde Anna, i 1813 forsvandt det meste af formuen under Statsbankerotten og to år senere døde Johan Rudolph på sin 79. fødselsdag. Men da var næste generation allerede i sving, og deres virksomhed blev paradigmatisk for det tidlige 1800-tal: Én drog til søs og døde som ung, én overtog firmaet, to skabte deres egne og de sidste to kom til at indgå i embedsborgereskabet:

Hans Henrik Thiele havde allerede i faderens sidste år været leder af trykkeriet og han måtte under depressionstidens vanskelige forhold bringe det på fode. Han var student og fik anvendelse for sine betydelige kunstneriske og litterære interesser. Efter hans tidlige død kom firmaet ind i en ny krise, der dog kun varede til hans to sønner, der begge var uddannet som bogtrykkere i Tyskland, kunne tage over. De introducerede den nyeste teknologi, hurtigpressen og dampkraften, og nu fik firmaet sin tredje storhedstid. Deres billedtryk var uovertrufne, og de fik overdraget de mest lukrative offentlige hverv: trykningen af stempelmærker, frimærker, pengesedler, lotterisedler, aktie- og obligationsbeviser mv. Dertil kom, at de udførte mange af det sene 1800-tals store billedværker. En svigersøn til den mest fremtrædende af de to videreførte firmaet indtil det efter nogen tids skranten lukkede i 1936.

To af Johan Rudolphs og Annas sønner videreførte traditionen for præcisionshåndværk og handel, men slog sig op som instrumentmagere og optikere. Det blev til et dynasti, som ikke var mindre bemærkelsesværdigt end faderens. Øjet får stadig hvile i brillen fra Thiele.

Deres storebroder Frederik Vilhelm havde udnyttet sit administrationstalent til gavn for trykkeriet efter Hans Henriks død, men derefter gik hans vej til centraladministrationen, hvor han endte som etatsråd og kontorchef i Finansministeriet.

Benjamin blandt de seks brødre var Just Mathias, der var født i 1795 og altså endnu var dreng, da forældrene døde. Han fik ingen embeds-eksamen, men blev alligevel en af datidens ledende embedsmænd. Baggrunden for hans succes som forfatter, folkemindesamler, kunsthistoriker og bibliotekar var en forening af slægtens talenter for kunst, håndværk og administration. Og ikke mindst, at han fra barnsben havde bragt sine evner ind i nye familiesammenhænge. Hans informelle

dannelsesforløb og karriere fører lukt ind i magtens centrum og viser den betydning, de ledende familiære cirkler havde for udviklingen af den borgerlige enhedskultur. Lad os følge Benjamin.

2. Familiernes kredse

Sin tidlige barndom tilbragte Just Mathias Thiele i den velstående trykkerigård sammen med de ældre brødre og i den frisindede Borgerdydsskole. Da bombardementet kom i 1807 forlod han skolen i protest mod den akademikerbane, der syntes tilrettelagt – og i patriotisk iver; han ville være artillerikadet. Han blev imidlertid sat på plads igen, denne gang i Metropolitanskolen, hvor hans kammerat blev Theodor Münter, søn af Statskirkens primas. Sammen med bispens børn spillede han komedie i Pastorseminariets høresal og klatrede i bispegårdens gamle pæretræer. Han blev forelsket i en af døtrene og skrev sine første vers. De blev forevist bispinden, der var anerkendende. Til hende skrev han et nytårsdigt i 1814, og det nød den ære at blive læst op i familiekredsen, bl.a. for digteren Sander. Et år senere lånte bispinden den unge Thieles digtbog til sin søster Friederike Brun, der var centrum i den litterære salon på Sophienholm. Samtidig med sammenbruddet i sin egen familie var det lykkedes Thiele at skrive sig ind i en ny kreds, der nok kunne få den unge skoleelev til at spærre øjnene op.

På Sophienholm kom bl.a. Oehlenschläger, J. L. Heiberg, Thorvaldsen og Weyse, og under sit første ophold blev Just Mathias overvældet på flere måder: »man anviste mig et lille Værelse, ganske anderledes end jeg var vant til, med romantisk Udsigt over Søen, og næste Morgen serveredes jeg i min Ensomhed med Kaffe i Sølvservice. Jeg havde aldrig tilforn været i saa deilige Omgivelser og nød dem med Lyst, baade alene og senere op paa Dagen, da jeg fulgte Fru Brun paa hendes romantiske Æselridt som hendes Page igjennem Skoven.«²

Den tids fornemste litterære salon kunne sætte fart i sværmeriet for Staffeldt og den nyere tyske skole. Og da Baggesen, som havde rost nogle af hans digte, i 1815 udskrev en præmie til den, der kunne løse den litterært-filosofiske gåde 'Det evige Sindbillede', leverede Thiele med hjælp fra Weyse sit svendestykke. Det blev trykt i *Danfana*, 1816 og forsynet med en elegi, hvori Baggesen hyldede sin beundrer som sin »fjerde Søn«.³

Succesberust forlod Just Mathias igen skolen og lod sig dimittere privat, og ved venners hjælp fik han plads som volontør på Det kongeli-

ge Biblioteks læsesal. Men katalogiseringsarbejdet fristede hans fantasi lige så lidt som embedsstudierne, og han etablerede sit eget projekt, inspireret af den tyske romantik og brødrene Grimms arbejde. Grunden til sit arbejde med at indsamle danske folkesagn lagde Thiele på biblioteket med udskrifter af bøger og manuskripter, jagten fortsattes bl.a. i Karen Brahes bibliotek og sluttelig indsamledes materiale i begyndelsen, specielt fra bønderne i det midtsjællandske. Selvom han vandrede fra den ene gård til den anden, holdt han sig dog ofte til de godser, hvis herskab han kunne besøge – kontakten til de øverste kredse blev ikke sat over styr:

Da Fru Brun skulle forberede en fest for prinsesse Caroline Amalia bad hun Weyse skrive musik og Thiele tekst til den kantate, som husets damer skulle afsynge. Her mødte Thiele første gang prinseparret, og han noterede siden i sin levnedbeskrivelse »Bekjendtskabet med disse høie Personer blev ikke uden Indflydelse paa min Fremtid.«⁴ I 1823 fik han lov til at dedicere sine folkesagn til Kongen. De fire tynde hefter skulle samles i to bind og indbindes i rødt saffian, således at han under audiensen kunne fremføre sin ansøgning om et stipendium til et langvarigt Italiensophold. Thiele var lidt beklemt, for han havde som den første herhjemme søgt at bibeholde de folkelige fortælleres stil. Men situationen var tryk; kongen havde allerede forinden læst sagnene og prins Christian havde anbefalet Thiele og hans pionerarbejde, der fik betydning både for digtningen og den senere traditionsforskning.

Bag Thieles ansøgning lå ønsket om at overtage stillingen som sekretær ved Kunstakademiet. Fra 1823-25 kom han langt omkring og blev i Italien tæt knyttet til Thorvaldsen og hans kreds. Ved hjemkomsten fik han stillingen og blev tre år senere professor med bolig på Charlottenborg. Her kunne han arbejde med den forpligtigelse han havde taget sig på ved afrejsen fra Rom, at skrive Thorvaldsens levnedsløb. Resultatet blev de otte smukke og kostbare bind *Den danske Billedhugger Bertel Thorvaldsen og hans Værker*, 1831 ff, som udbredte kendskabet til den europæiske berømted også i Danmark. Efter Thorvaldsens død fik Thiele til opgave at hjembringe hans ungdomsdagbog, tegninger og breve fra Rom og kunne på grundlag heraf udgive firebindsværket *Thorvaldsens Biographi*, 1851 ff. Alt naturligvis fra slægtens trykkeri.

Allerede i 1820 havde Thiele fået bifald fra finansminister Møsting til sit forslag om at foretage en grundig oprydning i det kongelige kunstkammers mangeartede rariteter og en efterfølgende opdeling i særstillinger. På Det kgl. Bibliotek henlå over 70.000 kobberstik opklistret i

foliobind. Bogtrykkersønnen fandt en metode til at aflime og rense stikkene. I 1835 kunne han forlade stillingen ved Det kgl. Bibliotek for at blive inspektør ved den nyoprettede Kobberstiksamling, der fra 1843 blev offentligt tilgængelig og som stadig kunne forøges ved Thieles flid. Udover arbejdet på akademiet og i Kobberstiksamlingen, hvis direktør han blev fra 1861, blev Thiele stadig tættere knyttet til prins Christian og blev ved hans tronbestigelse i 1839 udnævnt til bibliotekar ved Det kgl. Haandbibliotek. Efter Christian VIII's død i 1848 svandt Thieles indflydelse ved hove, men han fungerede op i sin høje alderdom i sine embeder, som dramaforfatter (uden større held) og som medlem af teaterjuryen. Men, tilbage til det i denne sammenhæng interessante – privatlivet:

En af Just Mathias' ungdomsvenner var den senere provst Hans Christian Holten, og til hans hjem blev han endnu stærkere knyttet end til Münters: »Jeg mødtes her ikke alene med en fortrolig Ven, men ogsaa stadigt med hans Forældre og to Søstre i et reent og skjønt Huusliv, og med hver dag voxede jeg dem Allesammen nærmere.«⁵ Familiens overhovede var Nicolai Abraham Holten, der havde skabt sig en formue som børsmægler. Han trådte personligt til som kautionist for den danske statsgæld under statsbankerotten i 1813 og spillede i årene herefter en vigtig rolle i gældssaneringen, ligesom han af Frederik VI blev benyttet til dennes 'private' økonomiske transaktioner. Holten blev storkorsridder i 1839 og gehejmekonferensraad i 1839. Både hans karriere og privatliv skulle komme til at gribe afgørende ind i Thieles.

Holtens ældste datter Ida døde som 17-årig og da var Just Mathias' kærlighed ingen hemmelighed for nogen i familien. I sorgens stund betroede Holten ham, at det havde været hans »glade Tanke, engang at kalde mig sin Søn«,⁶ som Thiele skrev i sine erindringer med sædvanlig vægt på de familiære kategorier. Holten var kunstelsker og mæcen og ydede rigelige tilskud til udgivelsen af værkerne om Thorvaldsen, og Thiele kvitterede med at tilegne ham dem, som han tidligere havde dediceret folkesagnene til sin royale velynder. Men det blev i familien, for efter sin hjemkomst og professorudnævnelse var Just Mathias blevet gift med Idas lillesøster Sophie. Gennem familiernes kredse var han nu kommet til etableringen af sin egen familie på Charlottenborg. Lad os følge dens historie.⁷

3. Hjemmet

Før dannelsesrejsen havde Thiele haft logi hos de aldrende Rahbeks på Bakkehuset, hvis elegance langt fra kunne måle sig med Sophienholms. Men Bakkehuset var fortsat et stykke op i 1800-tallet hjertekammeret i den danske litterære institution. Her samledes digtere og intellektuelle fra det gamle og det nye århundrede med den familiekreds, der altid var centrum i den tids borgerlige salon. Thiele søgte ind i Rahbeks studerekammer for at blive knyttet til redaktionen af hans tidsskrifter *Tilskueren* og *Hesperus*. Men det blev ikke til noget, men hvis »Eger-net«, som Kamma kaldte sin mage i det specielle Bakkehus-sprog, ikke var interesseret, så var hun: Sammen med en anden løgerende blev Thiele udnævnt til »Aftenbakkerne«, og han blev fast deltager i det arbejde med at forme og dekorere papæsker i miniatureformat, som Kamma havde lært af sin far. Thiele havde håndelaget fra familiefirmaet og fra sine mange besøg hos bogbinder Friis og kunne i 1869 kvittere for opholdet i denne kreds med erindringen »To Aar paa Bakkehuset«. ⁸

Ved hjemkomsten fra Italiensturen installerede Thiele sig imidlertid hos en tobakshandlerske i det indre København og styrkede iøvrigt forbindelsen til Holtens: »i Holtens Familie var jeg hyppigt en kjær Gjæst, forenet med dem ved det Baand, som var dem og mig dyrbart.« ⁹ Båndet var Idas død: »Med Ida Holtens Død var jeg næsten blevet indlemmet i Familien og vi syntes der gjensidigt at trænge til Hinanden i vor fælles Sorg.« ¹⁰ Mens Ida levede, havde Sophie kun været et barn – og dertil kom, at hun havde stået i skyggen af dennes umiddelbarhed og skønhed. I 1827 fandt Thiele imidlertid »noget Fremtrædende i hendes endnu ikke udviklede Væsen, der vakte – ikke en jordisk Kjærlighed, men en Kjærlighed af en mere hellig Orden, der indgjød en ubeskrivelig Agtelse...« ¹¹ Den 18. marts 1829 var der »stort Bryllup i Conferentsraad Holtens Gaard, i den store Sal indenfor Altanen med sine fornemme Piller blev jeg om Aftenen ægteviet til min elskede Sophie...« ¹² Thiele var nu også formelt blevet søn i huset. Og Holtens gård Ved Stranden var med sin klassicistiske, søjleprydede facade et spejlbillede af C.F. Hansens nyopførte Christiansborg Slot og af Slotskirken på den anden side kanalen. De tre bygninger lå som hjørner i den trekant, der forbandt regeringsmagten med religionens og pengenes. ¹³ Selv havde Thiele som nævnt domicil i kunstens centrum, Charlottenborg.

I sommeren 1830 fødte Sophie deres første datter, der blev kaldt Ida efter det bånd, der havde knyttet dem sammen. To år efter fødte hun endnu en datter, der til daglig blev kaldt Hanne – en sammentrækning af farmoderens Anna og mormoderens Johannc. Begge pigerne blev med mellemnavnet Holten og efternavnet Thiele skrevet ind i familien som foreningen af de to slægter. Men det er ikke det eneste element i konstruktionen af denne idealtypiske biedermeierfamilie.

Juleaftensdag 1830 lagde bogbinder P. F. Friis sidste hånd på bogen »Idas Sparebøsse«, som han overbragte den stolte fader ledsaget af et digt, hvoraf sidste vers lyder: »Thi staaer jeg og tænker paa Dig og dit Noer / Naar »Sparebøssen« jeg binder, / Som Pigen skal glæde, naar hun bliver stor, / Med salige Barndoms-Minder, / For derved i Hjertet tilsammen at bære / Sin Gud og Forældrene evigkjære./«¹⁴ Bogen var i samme udstyr som det Friis tidligere havde forsynet folkesagnene med, da de skulle afleveres til kongen. »Idas Sparebøsse« var det private modstykke til de to røde bind, der som Thiele skrev »havde hjulpet mig til at kunne flyve!«¹⁵

I bogen til datteren skrev Thiele med sirlig pen om begrundelsen for Idas fornavn, mellemnavn og efternavn. Han beretter detaljer om fødslen, dåben, den tidlige sprogudvikling og noterer hendes første melodi. Dertil kom små beretninger fra hjemmelivet og fra de to slægter. Indklæbet i bogen er en koloreret tegning fra haven bag Charlottenborg.

Ida var fra en start centrum for den bevægende ømhed i biedermeierfamilien, »du var iblandt os, som en lille elskeligt og agtet Væsen, en Gienstand for alle dine Omgivelsers Kiertegn. Din Moder var ofte lidt bange for den megen Hyldning, der blev viist dig og med Hensyn hertil længtes hun oftere efter det stille huuslige Liv på Charlottenborg.«¹⁶

»Idas Sparebøsse« var anlagt til at følge hendes opvækst med kærlig opmærksomhed over flere hundrede sider. Men efter det citerede brydes beretningen, og Thiele har kun i retrospekt tilføjet to en halv, hvor han henvender sig direkte til begge døtrene. Slutningen giver forklaringen på det fundamentale sammenbrud, som hjemmet blev udsat for da Sophie Thiele døde d. 15. april 1835.¹⁷

Vinteren 1834-35 var hængaet i den samme huuslige Lykke paa Charlottenborg, som de foregaaende Aar og da Jeres Moder d. 27 Marts 1835 omfavnedes sin Fader paa hans Fødselsdag, og udtrykte sin Lykke som saa stor og uforstyrret, tilføiede hun, ligesom ahnende hvad der forestod: »Men, Fader! saaledes kan

det ikke blive ved!« I Begyndelsen af April s. A var du, Ida! med Bedsteforældrene og Onkel Christians Børn ude paa Østerbro og saae en Forestilling af en Beridertruppe, medens Moder Sophie sad hjemme for at pate Dig, min elskede Hannemoer! Derude sporedes at du, Ida ikke var rigtigt vel; jeg kørte strax hjem med dig og du laae flere dage tilsengs uden at vi ret vidste hvad der feilede dig. Moder havde i længere Tid ikke heller været rigtig rask, men hun var dog kommen op igjen. Om Søndagen d. 10 April 1835 var Onkel Vilhelm hos os og denne Eftermiddag følte Moder sig mindre vel og gik tilsengs, og det var sidste Gang at vor lykkelige Huus var samlet med hende i Glæde!

Også i sine årbøger har Thiele svært ved at gøre rede for sin dybe sorg og tyer til at citere fra de mange kondolencebreve. Med hustruens død var hans realiserede drøm af et biedermeierhjem som centrum for den kærlige og trygge omgang med børnene og som ramme om et rigt udfoldet liv med slægt og kunstnervenner brudt sammen. Men hvor hans sprog kom til kort, kunne H. C. Andersens tage over. Han var en af Thieles nære venner og gav sorgen ord i digtet »Det er kun faa Dage siden vi dig saa«, hvor han også henvender sig direkte til den fem-årige Ida:¹⁸

Du lille *Ida*, Du kan forstaae;
Moder er død fra Eder, I smaa!
Som Ældre, som Trøster,
Vil du fortælle din lille Søster,
Hvor glade I leged' paa hendes Skjød – !
Ak hun er død!

Men Andersens største indsats var, da man kunne se, hvor sygdommen bar hen, at fortælle Ida et eventyr. Med »Den lille Idas Blomster« havde han foregrebet hendes tomme angst ved at fortælle hende om døden. Lad os følge eventyrdigteren ind i familiekredsen.

4. Thiele og Andersen

Da den 14-årige H. C. Andersen i 1819 begav sig fra Odense til hovedstaden havde han allerede udviklet et talent for at underholde med improviserede sketches, historier, digte mv. Hans virkemidler var af

samme type som hos de halvprofessionelle, improviserende traditionsbærere, der siden middelalderen havde holdt til på markeder, blandt bønder og håndværkere. Men blandt Københavns embedsborgerskab blev hans numre tolket som ekscentrisk galskab eller tiggeri. Allerede året efter var der dog velmenende kredse, der støttede ham, måske på grund af hans ganske ucensurerede ihærdighed, sære skikkelse og klædedragt. Holtens og Thieles var blandt første, der ydede hjælp, og Thiele var ganske overrumplet ved det show, Andersen gav til bedste som tak: Han smed kasketten ved døren, foredrog uden optakt eller pause egne digte, samtlige roller i en scene af *Hagbart og Signe* og andet meget mere »...da han tilsidst var kommet til en Epilog, som han ogsaa selv havde skrevet, sluttede han med adskillige theatralske Buk, greb sin Kaskjet, der laa som en gabende Tilskuer ved Døren, og – væk var han ned ad Trapperne.«¹⁹

Da Andersen mødte Thiele første gang på Bakkehuset, kendte han ham allerede for hans løsning af Baggesens gåde, for hans sonetter og udgivelse af folkesagnene og for opførelsen af en tragedie på Det kgl. Teater. I *Mit Livs Eventyr* skildrer Andersen sin følelse af at have fundet én, der tog ham alvorligt:²⁰

Jeg var lykkelig ved at tale med ham. Han havde Følelse, Begeistring og Deltagelse; stille, opmærksom havde han fulgt mig, indtil vi nu staae som Venner. Han var Een af de Faa dengang, som sagde mig Sandheden, naar andre kun gjorde sig lystige paa min Bekostning og kun havde Øie for det pudserlige i min Naturtilstand.

Thiele og Andersen blev venner for livet. Thiele hørte til de faste korrespondenter, når Andersen rejste, til de faste værter, når han var i København, og til de foretrukne, når han skulle afprøve sine tekster i familiekredsen. Prøvestenen på deres holdbarhed var deres virkning, når Andersen læste op. Men Thiele var ingen rygklapper. Det hændte ikke sjældent, at han til digterens fortvivlelse kom med solidarisk kritik. Netop derfor kom Andersen igen og igen, selvom der var perioder, hvor Thieles indvendinger bragte forholdet til afkøling.²¹ Den 4. december 1868 noterede Andersen i sin dagbog: »Fik fra Reitzel 'Dryaden', bragte Thiele, som den er tilegnet, et Exemplar han blev glad, sagde det var en stor Ære; jeg kyssede ham paa Panden.« Dagen efter fik han stormende bifald for sin oplæsning af *Dryaden* i Studenterforenin-

gen, og d. 31. januar det følgende år hedder det:²² »Regnveir, reenskrevet *Kometen*, læst den for Thiele og hans Kone, de vare bevægede, Thiele sagde den var fuldendt deilig, skjøn som Dryaden og fuld af Ro.«²³ Den sidste optegnelse, Andersen foretog om Thiele før han noterede hans død, viser deres usminkede forhold til hinanden i en situation, hvor digteren er blevet gammel og etatsråden senil:²⁴

Hvorledes lever Andersen? spurgte han (Thiele, FHM). Jeg svarede, det er jo mig, men jeg har været syg i henvend to Aar, mistet mine Tænder, mit Haar er blevet graat, see ret paa mig og jeg viste mig i hele min Længde. De er ikke Andersen! sagde han han ser anderledes ud! det virrer for mig og han bevægede Hænderne. Jeg var ham aldeles Fremmed, han var som et Barn.

Men tilbage til den situation og det tidspunkt, hvor Andersen professionalisering og Thieles privatliv skar hinanden som to planetbaner.

5. 'den dumme Phantasie'

Den 8. maj 1835 udkom *Eventyr, fortalte for Børn. Første Samling. Første Hefte*, der indeholdt »Fyrtøiet«, »Lille Claus og store Claus«, »Prindsessen paa Ærten« og »Den lille Idas Blomster«²⁵. Fælles for eventyrene var det, at »man skulde i Stilen høre Fortælleren, Sproget maatte derfor nærme sig det mundtlige Foredrag...«²⁶ Andersen var vel forberedt. Efter at han med støtte fra venner og mæcener havde fået del i den nødvendige politur, var hans pudserlige naturtilstand blevet såvidt bearbejdet, at han kunne fungere som improvisator i flere kunstformer i stadens finere saloner som kvittering for de mange middage. Men udover at have en social side var hans oplæsninger en afslibning af formen, som han tilsyneladende foretog med indlevelse og lyst:²⁷

Ham selv morede det at give sit Lune dette frie Spillerum. Talen gik ustandseligt, rigeligt udstyret med de for Børnene bekendte Talemaader, og med Fagter som passede dertil. Selv den tørreste Sætning gav han Liv: han sagde ikke: »Børnene kom paa Vognen og saa kjørte de«, men: »saa kom de paa Vognen farvel Far, farvel Mor, Pidsken smældede, smæk, smæk, og væk foer de, hei vil du gaa«. De, der senere have hørt ham oplæse sine Eventyr, kunne kun danne sig et svagt Begreb om dette Foredrags eien-dommelige Livlighed i Børnenes Kred.

Om de tre første af sine eventyr skrev han, at han havde hørt dem i sin barndom »i Spindestuen og ved Humleplukningen«. ²⁸ Disse eventyr er bearbejdnings af tekster, der indgår i den folkelige traditionskultur og som senere blev optegnet i Svend Grundtvigs registrant over folkeeventyr ²⁹. Men »Den lille Idas Blomster« skiller sig ud på flere måder, først og fremmest fordi den direkte tematiserer fortælsituationen i den borgerlige familie. Eventyret er, trods lån fra E. T. A. Hoffmanns *Nussknacker und Mausekönig*, Andersens første originale. Men det er ikke mindst interessant, fordi det er en meta-tekst, der bringer Andersen selv og hans primære fortællepublikum, de embedsborgerlige familiers børn, på scenen:

Andersen er kun let forklædt som studenten, der sidder i sofaen. Af barnet bliver han beundret for sin evne til at klippe billeder og fortælle historier. Og af den kedelige kancelliråd bliver han skældt ud for netop det samme: »er det noget at bilde Barnet ind! det er den dumme Phantasia!«. Andersen skrev selv om eventyret, at det »var blevet til, ved at jeg en Dag hos Digteren Thiele fortalte hans lille Datter Ida om Blomsterne i den botaniske Have; et Par af Barnets Bemærkninger beholdt og gjengav jeg, da Eventyret senere blev nedskrevet.« ³⁰ Hermed er den tekniske side af frembringelsesprocessen fastholdt, men dens konkrete udgangspunkt var den sorg, som havde ramt Thiele og hans døtre, da den huslige lykke var på retur.

»Den lille Idas Blomster« er på én gang det første af de eventyr, der handlede om eventyrene, og hvoraf »Skyggen« er det mest berømte, og samtidig det første i rækken af eventyr med forankring i Andersens følelsesmæssige problemer i forhold til den nære personkreds: I andet hefte fra 1835 fulgte endnu to originale eventyr; »Tommelise« om den lille og pukkelryggede veninde Henriette Wulff og »Den lille Havfrue«, der har Andersens ulykkelige kærlighed til Louise Collin som kimpunkt. ³¹ »Den lille Idas blomster« er udgangspunktet for denne refleksions- og sublimeringsproces. Lad os følge, hvad 'den dumme Phantasia' har at sige barnet.

6. Blomsternes død

»Den lille Idas Blomster« er komponeret som to sammenhængende fortællinger og adskiller sig allerede derved fra traditionslitteraturen. De består begge af en ramme og en indskudt historie om blomsterne.

Den første fortælling er en scene fra dagligstuen og beretningen

gennemvæves af replikkerne mellem studenten og den lille Ida. Også cancelliråden er kommet i visit, og han tager plads ved siden af studenten i den sofa, som er den eneste del af interieuret, der nævnes. Som læsere må vi forestille os det runde bord foran med lampen i midten, stolene i en halvkreds udenom vendt mod sofaen, hjørneskabet, de mange billeder mv., der var det normale udstyr i biedermeier-stuen. Alt det er fjernet for at koncentrere opmærksomheden på det forløb, der udspiller sig.

Den indledende rammesekvens åbnes med en replik, hvor barnet lægger sit problem frem: »Mine stakkels Blomster ere ganske døde!» sagde den lille *Ida*.« Videre spørger hun studenten, hvorfor. Før hun gentager spørgsmålet indfletter fortælleren motiveringen for, at det netop er *ham*, der skal give forklaringen. Han indskyder det lille »saa« for at markere sin solidaritet med hendes synsvinkel: »for ham holdt hun saa meget af, han kunde de allerdeiligste Historier og klippede saadanne morsomme Billeder (...) det var en lystig Student.« Da historien om blomsterne er forbi, kommer Idas direkte reaktion »'Det var morsomt' sagde den lille *Ida* og loe.« Og vi fortsætter på rammeplanet med at se studenten med den kjedelige Cancelliråds briller. Han har også set ham klippe »de løierlige, moersomme Billeder« og må nu som før reagere med sin replik »'er det nu noget, at bilde Barnet ind! det er den dumme Phantasic!'« Hans holdning falder helt i tråd med den, de dannede siden slutningen af 1700-tallet havde anlagt på de eventyrberetninger, almuen kunne levere deres børn.

Men historien om blomsterne er af en anden art. Den dialogiske beretning om naturen var kendt fra den belærende børnelitteratur og kunne for så vidt have stillet cancelliråden tilfreds, men her er den reduceret til en struktur, der bærer den tilskrivning af menneskelige egenskaber til blomsterne, som studenten langsomt får *Ida* til at overtage. Hendes udgangspunkt er snusfornuftigt og konkret: »'Men Blomsterne kunne jo ikke dandse!' (...) 'Kan der ingen Børn komme med paa det Bal?'« Men i sit tredje spørgsmål har *Ida* accepteret fiktionen »'Hvor dandse de pæneste Blomster,' spurgte den lille *Ida*.« Og så udfolder studenten sit fantasibillede af blomsterne på kongens slot, men bliver bestandig nødt til at tage stilling til hendes fornuftige spørgsmål, der søger at koble de konkrete erfaringer til fiktionen.

Historien udspilles på kongens sommerslot uden for byen; når det er vinter, flytter han med sin familie og hof ind til byen, og så kan blomsterne lege konge og dronning, kammerjunkere, søkadetter, fruere og

frøkener. Når Idas blomster hænger med hovedet og er ved at visne, er det ifølge studenten, fordi de har været til bal om natten på slottet. Også blomsterne i den botaniske have kan komme derud ved at forvandle sig til brogede sommerfugle. Det kan være, at de ikke har været der, men studenten giver Ida det råd, at fortælle dem om nattens festivitas – også for at drille botanikprofessoren, som fører opsyn med dem og kan forstå deres pantomime-sprog. Som cancelliråden tager afstand fra den hele historie, søger professoren at betvinge deres umiddelbare drifter; også dét er forgæves: »'Han kom en Morgen ned i sin Have og saae en stor Brændenælde staae at gjøre Pantomime med Bladene til en deilig rød Nellike; den sagde, du er saa nydelig og jeg holder saa meget af dig! men saadan noget kan Professoren nu slet ikke lide, og slog strax Brændenelden over Bladene, for de ere dens Fingre, men saa brændte han sig, og fra den Tid tør han aldrig røre ved en Brændenælde.'«

Den anden fortælling i »Den lille Idas Blomster« har barnets univers som skueplads. Tilstede er Ida, hendes legetøj og blomsterne, og her er hun i voksenrollen, mens dukken Sophie har overtaget barnets.

I første del af rammen overfører hun den forklaring hun har fået på blomsternes skranten til sin verden. Konkret sker det ved at hun tager dem med hen »til alt sit andet Legetøi, der stod paa et pænt lille Bord...« Blomsterne skal plejes for at blive raske, og hun beordrer Sophie ud af dukkesengen, giver dem the og trækker »...Gardinerne tæt om den lille Seng, for at Solen ikke skulde skinne dem ind i Øinene.« Hun tænker videre over studentens blomsterhistorie og drømmer om den om natten. Da hun vågner, er alt stille i soveværelset, hvor hendes forældre også sover, men nu oplever hun den anden blomsterhistorie og kan derefter drømme om, hvad hun har set. I anden del af rammen omkring den indskudte historie, kan hun konstatere, at blomsterne er døde og sammen med de to norske fætre, der kommer på besøg, kan hun give dem en begravelse, der i ét og alt afspejler de voksnes ceremoni: »Begge Drengene gik foran med Flitsbuerne paa Skuldren og den lille *Ida* bagefter med de døde Blomster i den nydelige Æske; ude i Haven blev gravet en lille Grav; *Ida* kyssede først Blomsterne, satte dem saa med Æsken ned i Jorden, og *Adolph* og *Jonas* skjød med Flitsbuer over Graven, for de havde ingen Geværer eller Kanoner.« Dermed er eventyret slut. Men det er den indskudte blomsterhistorie, som leverer argumentet for integrationen af døden i barnets univers – og dermed for berettigelsen af studentens dumme fantasi.

I den anden fortælling er grænsen mellem rammebeskrivelsen og historien ikke så skarp som i første, hvor fiktionen etableres. I anden fortælling glider Ida fra tanke via drøm til en fantasi, der bestandigt dykker ned i den konkrete virkelighed: »'Nu dandse vist alle Blomsterne derinde!' sagde hun, 'o Gud, hvor jeg dog gerne vilde see det!' men hun turde ikke staa op, for saa vækkede hun sin Fader og Moder. 'Bare de dog vilde komme herind,' sagde hun...« Da hun alligevel står op, draget af musikken hun hører i den tilstødende stue, ser hun moderens hyacinter og tulipaner danse, mens en gul lilje, som studenten havde sammenlignet med frøken Line, er ved klaveret. En stor, blå krokus springer op og trækker dukkesengens gardiner tilside, så de syge blomster kan komme ud at more sig sammen med moderens blomster. Også legetøjet kommer igang. Fastelavnriset danser mazurka på sine træben og svinger sine papirblomster.

Sophie får luft for sin frustration ved at være blevet sat til side og lader sig dumpe fra legetøjskuffen ned på gulvet, hvor blomsterne tager sig kærligt af hende; specielt de syge, der havde lånt hendes seng »nu var *Sophie* fornøiet! og hun sagde, de maatte gjerne beholde hendes Seng...« Barnet har opgivet sin egoistiske synsvinkel. Men blomsterne fra sengen fortæller hende, at de vil være døde næste dag, og beder hende sige til Ida, at hun skal begrave dem i haven »saa voxer vi op igjen til Sommer og blive meget smukkere!« Festen kulminerer, da alle blomsterne fra kongens slot i den første historie danser ind på scenen for at danne treenighed med moderens og Idas blomster.

Herefter kan Ida så drømme, hvad hun har set. Og næste morgen kan hun som moderen spørge sin dukke, om der ikke var noget, hun skulle huske at fortælle »men *Sophie* saae ganske dum ud og sagde ikke et eneste Ord.« Eventyrets hovedtema er døden. Lad os se på årsagerne til, at Andersen med det kunne få sagt Ida noget herom.

7. Det uendeligt små og det uendeligt store

På Ida Thiele må eventyret have virket stærkt, for indtil mindste detalje kan dets personer, steder og genstande føres tilbage til hendes og digterens fælles oplevelsessfære: Alle elementer var velkendte, kun sammenhængene blev der vendt op og ned på: Eventyret udspilles i Thieles embedsbolig på Charlottenborg, bagved den lå faktisk samtidens botaniske have langs Nyhavn – og bag den igen boede Andersen. Havens bestyrer var professor Hornemann, som Andersen ikke kunne

døje og derfor gør til den kedelige kancelliråd og til den professor, han opfordrer Ida til at drille. De norske fætre var norske og hed Jonas og Adolph, det var to sønner af Collins steddatter, som ofte kom på besøg i det Collinske hus på hjørnet af Bredgade. Den kongelige sommerresidens var Frederiksberg Slot, i hvis park Ida i eventyret som i virkeligheden gik tur med sin mor for at opleve blomsterne i naturen.³² Foruden at Ida selv var centrum i eventyret og studenten som nævnt husets nære ven, var også hendes legetøj blandt dets aktører.

Denne ekstreme konkretisering må have givet Andersen gode muligheder for at opfylde en af litteraturens fundamentale funktioner, at sætte ord på og skabe sammenhæng i det uforståelige. Teksten er et ekseptionelt tydeligt eksempel på den nære sammenhæng mellem kunstproduktion og brugssituation, der er karakteristisk for store dele af den embedsborgerlige kultur. Den terapeutiske hensigt rækker helt ned i navnebrugen: Eventyrets voksne har ingen navne, drengene Adolph og Jonas nævnes kun to gange i tekstens slutlinier; den økonomi fremhæver de mange gange Ida nævnes ved navn, både hvor hun i første fortælling optræder som barn og hvor hun i anden har rollen som voksen i forhold til dukken Sophie, der også ved at være navngivet er trukket frem af legetøjsmængden. Hendes navn er ikke tilfældigt det samme som moderens:

På det personalhistoriske plan var kærlighedsforholdet mellem Just Mathias Thiele og Ida Holten blevet transformeret, dels til ægteskabet med Sophie Holten, dels til deres fælles datter Ida. Hendes navnesøster i eventyret optræder først som den fem-årige pige, det fortælles til, for at knytte an til hendes erfaringer. Men derefter omvendes som det var almindelig i datidens børnelitteratur forholdet mellem barn og voksen.³⁷ Hun substituerer nu den voksne fuldt og helt og er i stand til i denne situation at gribe døden som en voksenerfaring, der er langt fra barnets diffuse angst for det ukendte. Døden kan nu i stedet forbindes med de fredeliggørende ritualer og med en evighedsforestilling, der som sin konkrete forankring har hjemmets baghave-natur.

Men eventyret er ikke bare en privat-tekst som »Idas Sparebøsse«. Der er mange forudsætninger for, at det kan fungere også i forhold til et bredere publikum af børn og voksne: Dets tematisering af den tætte fortællesituation, som kommer til udtryk i dialog-formen; dets bearbejdning af forholdet mellem den voksne og barnets oplevelsessfære, som bl.a. kommer til udtryk i den dobbelte komposition; dets solidariske forhold til barnets synsvinkel og sprog, jvf. bl.a. den omfattende

brug af det indskudte »saa«. Selvom kun de færreste af eftertidens læsere har haft Idas mulighed for at kende eventyrrets personer og steder, er de almengjort og placeret i en fortælleøkonomi, så de alligevel virker. I den forbindelse er også dobbelt-kompositionen vigtig. Den giver ikke bare Ida to roller. Studenten fra første fortælling bliver i anden den røgmand, der hjælper dukken ud af skuffetilværelsen og altså ud over sin tvære egocentrering. Cancelliråden bliver på tilsvarende vis i barneuniverset til en lille voksdukke, der forgæves gentager sin fordømmelse af fantasien. Han oplever, til Idas morskab, at den virker, for han er bundet til det dansende fastelavnssris og må følge med. Røgmanden danser af egen lyst »og det var ikke saa daarligt!« Gennem det uendeligt små får fantasien sat det hele univers i bevægelse. På den vis siger teksten både noget om døden og om eventyrene som sådan. Men lad os en stund vende tilbage til familien Thiele.

8. Lindegården og Lindehuset

Efter hustruens død tog Thiele på en længere rejse til England og Skotland for at rekreere sig. Livet gik videre. I 1837-beretningen i årbøgerne introduceres Nicolai Aagesen, den senere nationalbankdirektør, og hans to døtre: »den ældste livlig, kjæk med et Par Øine, om hvilke man allerede dengang sagde, at de vilde gjøre mange Ulykker i Staden (hvilket dog ikke blev Tilfældet), den yngre skjøn som en Engel, ligesaa blid og elskelig som hun var smuk.«³⁴ Thiele valgte også dennegang englen og førte hende som brud til hendes nye hjem på Charlottenborg i februar 1838. Hans embedsbane tog i de kommende år nye opsving, og Hanne fødte tre børn, som med tidens fylde gled ind i det dannede borgerskab.

Den ældste søn fik den nye svigerfaders fornavn til mellemnavn, den yngste blev opkaldt efter sin far og datteren fik sine fornavne efter Augusta med de bemærkelsesværdige øjne og den afdøde Sophie. Somrene tilbragte den lykkelige familie hos svigerforældrene på Ny Kalkbrænderi, og om vinteren fortsatte den kulturelle familiecirkel på Charlottenborg. For så vidt er historien slut. Men Thieles årbøger rummer en pointe, som siger noget vigtigt om betingelserne for harmonien:

Da Thiele rejste på rekreation, blev Ida og Hanne bragt i pleje hos Holtens. Den rige finansmand havde købt godset Krabbesholm i 1809, men da det manglede hovedgård, købte han tillige den nærliggende noget forfaldne Lindegården som sin sommerresidens. 50 tønder land

blev omskabt til have og park og gården blev genopbygget på den mest bekostelige vis. Landbruget blev under Holtens organisation et mønster på egnen, men omdrejningspunktet for den hele aktivitet, der omfattede et halvhundrede ansatte, var det romantiske lindegårdsliv, hvorom Ida Holten Thieles senere mand, kommandør Alexander Wilde beretter i sine erindringer:³⁵ »8 store Lindetræer i en Halvcirkel dannede en Løvhytte, i hvilken Ejerens Familie sad ved Middagsbordet foran de hvide Havedøre..« Haven var udstyret med kanaler med små broer og med en del lysthuse, hvoraf ét med udsigt til Roskilde Domkirke var udformet som et tempel i romersk stil og beklædt med tusinder af grankogler. Herskabet kørte naturligvis med firspand.

Centrum for den rige pragt var imidlertid børnene. Sammen med Holtens fik Thiele i haven opført Lindehuset som modstykke til gården – det var »udstyret saa komplet, at ethvert Stykke Husgeraad fandtes deri«³⁶. En gentagelse af eventyrets spil mellem de voksne og børnenes oplevelsesrum. Men eventyrtilværelsen havde også sin pris:

Ved sin hjemkomst fra rekreationen konstaterede Thiele, at han ikke var i stand til uden hustru at give børnene de rette betingelser. Og i tredje bind af hans årbøger er s. 447-64 udskåret af bindet. Baggrunden for denne, værkets eneste, lakune må være ønsket om at harmonisere den krise, som på en indklistret lap kun tangeres: Ida og Hanne var nu, i 1842 vokset »saa fast til dette Hjem, at en Forandring i denne Henseende næppe længer kom under Spørgsmaal. De kjære Børn havde det der saa godt, og der blev i alle Henseender – om end det ikke alletider var saa ganske efter mine Principper – sørget for deres Opdragelse, at jeg ikke vilde kunne have erstattet det i mit eget Hjem med de Midler, jeg havde til raadighed.« Thieles årbøger fortæller intet om, at Ida og Hanne havde forbindelse med hans nye familie.

Der har ikke været fjendskab mellem ham og Holtens, men hvad han selv betegner som en krise. Han beretter dog først med fire års forsinkelse om dens årsag: Holten blev i 1839 tilbudt det betydelige embede som direktør for Øresundstolden og skulle så flytte ind i det fornemme embedspalæ i Helsingør vis a vis Kronborg. Men Holten gjorde afgørelsen af sagen afhængig af, om han kunne tage Ida og Hanne med sig. Thiele kommenterer:³⁷

At gjøre dette Afkald, som jo vilde være definitivt, var mig ikke saa ganske let, – men paa den anden Side kunde jeg heller ikke forsvare, at min kjære Velgjører, for den Sags Skyld, skulde

bringe et Offer af dette Embedes betydelige aarlige Indtægter. Jeg samtykkede altsaa, om ikke just med et ganske mildt Ansigt.

Den forældreløse Thiele havde selv bragt sig videre fra den ene fornemme kreds til den næste. Sophies død havde nu bragt Ida og hendes lillesøster tilbage til bedsteforældrene, der således fik deres to piger igen.

Thiele var en af de højst placerede embedsmænd i datidens kulturelle system, så den reelle grund til ikke at inddrage de to døtre i sin nye familie har ikke været pekuniær. Den har først og fremmest haft med holdninger at gøre. Han elskede helt sikkert de to piger højt, men skrev udover det citerede intet om smerten og vreden ved tabet af dem, hvad der kan skyldes hans konfliktskyhed, der jo også kom til udtryk i den sene reaktion. Men neden under lå det faktum, at han sin position til trods i økonomisk, social og familiær henseende var i en underlegenhedsposition i forhold til Holten. Han havde selv som forældreløs erfaret at familierelationer ikke bare havde med biologi, men nok så meget med handlinger og valg at gøre. Det synspunkt havde også Andersen, der så vidt det lod sig gøre fortav at han havde en halvsøster, som ikke havde kunnet hæve sig over forhutlelsen. Samme Andersen ville gerne være bror til sin velgører Jonas Collins børn og valgte sig ind i et broderforhold til Henriette Wulff og Henriette Hanck.³⁸ Selvom mange træk i Thieles familie peger fremad mod kernefamilien, er den også et tydeligt eksempel på, at den endnu i sin moderne form ikke var etableret. Lad os slutte med nogle mentalitetshistoriske perspektiver.

9. Døden, barndommen og familien

At døden ikke længere er, hvad den har været, er en plathed, som netop i sin distance er et udtryk for påstandens rigtighed: En omlægning af selve dødkriteriet fra hjerte- til hjernedød skal sikre, at samfundet kan genanvende organer på samme vis som det sker på bilkirkegårde. Døden bliver i det moderne samfund fremvist gennem massemedierne, både i underholdningsmordene om lørdagen og i form af krigsreportager til aftenkaffen resten af ugen. Offentliggørelsen af døden er langt mere omfattende og konfrontativ nu end nogensinde. Men samtidig bliver den død, som rammer os nært, og som betyder fortvivlelse, mere skjult, hvad der kan blive årsag til en langvarig og måske uafsluttet bearbejdelse af sorgen. Døden er blevet ualmindelig, først og

fremmest fordi dødeligheden blandt børn, unge og midaldrende er blevet så meget mindre, men også fordi den isoleres på dertil indrettede institutioner. Døden bliver et arbejde for specialister af mange slags, flere og flere bliver kremeret, kirkegårdene nedlægges eller fortrænges fra lokalsamfundene, begravelseskasserne er forlængst gjort til et anonymt ansvar. De ritualer, som før bragte familie, arbejdskammerater og folk fra lokalsamfundet sammen, og som kunne lette presset ved at bearbejde sorgen er forsvundet. Tilbage er tavsheden og måske psykoanalytikerens professionelle indsats. Med Guds død forsvandt også menneskets håb om uuddelighed, hvad der gør den lydløse forsvinden endnu mere problematisk. Man kan i denne situation med eksistentialisterne hævde, at netop døden fremhæver betydningen af vort ansvar over for livet, men også denne konsekvens er et element i den historiske tendens til at gøre døden til et privat problem.

Døden er nu som før en del af en naturproces. Men den er biologisk blevet forandret af lægerne, socialt ved ændringen af dødsårsagerne og forlængelsen af levealderen, religiøst ved sækulariseringen og socialpsykologisk ved fortrængningen. På disse niveauer er dens historie en del af historien som sådan. Man skal være varsom med som det her er sket at beskrive historien ud fra modsætningen mellem et før og et nu, bl.a. fordi de generelle tendenser naturligvis slår igennem over et langt tidsrum og fordi det sker uens og usamtidigt i samfundets forskellige klasser, lag og sociale sammenhænge.

Philippe Ariès har i to berømte værker beskrevet de ændringer, der har fundet sted i opfattelsen af døden og barndommen siden middelalderen.³⁹ Siden har en større litteratur om dette problemfelt fået bidrag fra mange sider: bl.a. har Edward Shorter skrevet kernefamiliens historie, Elisabeth Badtiner moderkærlighedens og Jos van Ussel seksualundertrykkelsens.⁴⁰ Det er ikke her stedet at repetere disse afhandlinger, trods deres mange interessante detaljer og pointer. Som samlet helhed viser de en række modsætninger mellem det feudale traditionssamfund og det moderne – og de peger alle på det vigtige skred, der fandt sted i overgangen fra den feudale til den kapitalistiske produktionsform, hvad angår opfattelsen af børn og familie:

Bevægelsen fandt sted i historisk højtudviklede dele af Europa i 1700-tallet og kan følges frem til begyndelsen af vort århundrede. De centrale elementer var omsorgen for børnenes sundhed og efterhånden også deres uddannelse og psykiske udvikling, afgrænsningen af familien som et sted for seksualitet og for hengivenhed mellem forældre og

børn samt udspaltningen af forælderrollerne – moderens følsomhed og faderens tilbagetrækning til rollen som forsørger og opdrager.

Bevægelsen fik sit gennembrud i forskellige kategorier af borgerskabet og bredte sig derefter opad og nedad som det vigtige udgangspunkt for det hegemoni, der fandt vej til magten, da feudaliteten brød sammen. Den nye familieform blev den centrale institutionalisering for de nye magthaveres etablering af bevidstheden om sig selv, men den gav også uddannelsessystemet og kunsten nye roller.

Det er vanskeligt direkte at anvende resultaterne fra de nævnte mentalitetshistoriske undersøgelser, de drejer sig oftest om samfundsformationer, der i sammenligning med den danske repræsenterer en spidsudvikling, og de fokuserer ikke specielt på udviklingen af den embedsborgerlige bevidsthed. Men Danmark var hverken geografisk eller historisk nogen ø, og Thiele-eksemplet kan tjene til at vise lidt om, hvad der var på færde:

Johan Rudolph Thiele kom med sine tomme hænder og fik på baggrund af sine erhvervede kundskaber i faget, sin flid og sine evner til at styre sig såvel ideologisk som økonomisk og personligt realiseret sin patriarkalske drøm. Hans to første ægteskaber blev afsluttet af døden, men havde i udgangspunktet tydelig sammenhæng med firmaets etablering – og hans ældste søn af sidste ægteskab blev udset til at føre det videre. To andre sønner repeterede som nævnt med succes utopien om at etablere et 'hus' for håndværk og handel. Vi har ingen tegn på, at det var den ny intime følsomhed, der styrede dispositionerne i Johan Rudolph Thieles familie. Men han gav interessen for kunsten videre til sønnerne og forsynede dem med en moderne uddannelse, der kunne bringe dem fremad. Tanken om kald og stand var forladt til fordel for prioriteringen af dynamikken.

Just Mathias, hans Benjamin, repræsenterer et nyt trin i den langsomme forskydning. Han satsede på at vælge sig ind i de dannede milieuer og deres følsomhed, hvad der i sig selv viser tidens spaltning mellem den gamle mere åbne familieform og de nye idealer. Men de slog jo også igennem i litteraturen før noget andet sted. Han valgte sine to hustruer på grundlag af dybe forelskelser – men han var dog ikke så lidt målrettet, både socialt og i henseende til den embedsborgerlige utopi om et 'immaterielt' hus, hvis grundlag var de følelsesmæssige, kunstneriske og dannelsesmæssige kvalifikationer. Aktiverne var af en anden art end faderens, men gründerdrømmen intakt. Da Sophie døde, var det et dybt bånd, der brast, men også forestillingen om dette

hus som en kombination af det harmoniske hjemmeliv med børnene og inspirationen fra de dannede og kreative i salonen. Hans forhold til Ida og Hanne er et eksempel på den intimitet og omsorg, der karakteriserede den nye embedsborgerfamilie. Men da han med held fik genetableret sin utopi i det nye ægteskab, blev det et tegn på denne familieforms endnu manglende konsolidering, at de to døtre måtte efterlades i de patriarkalske bånd, som Holten styrede. Som altid er der tale om brydninger mellem gammelt og nyt.

Med »Den lille Idas Blomster« satte Andersen det første skel i sin lange bevægelse fra traditionskulturens eventyr til kunsteventyret i moderne forstand. Den direkte henvendelse til Ida var en del af det nye. Ved hjælp af 'den dumme Phantasie' gav han et tidligt bidrag til det sorgarbejde, der senere skulle blive så omfattende og nødvendigt i den borgerlige familie. I hans harmoniske genrebillede var sygdommen endnu ikke til døden.

Noter

1. Oplysninger om en del af slægtens medlemmer i *Dansk biografisk Lexikon*, bd. XVII, 1903, tavle over slægten i sammes 3. udg. Desuden henvises til J.M. Thiele: *Af mit Livs Aarbøger. 1795-1826*, 1873 og til hans *To Aar paa Bakkehuset*, 1869. Begge er deludgivelser af hans »Mit Livs Aarbøger. 1795-1874«, Ny kgl. Saml. 4847 4°. Hertil desuden sønnen Just Thieles optegnelser om familien i Ny kgl. Saml. 4601 4°. Om J.M. Thiele og Ida Holten Thiele desuden Alexander Wildes *Memoirer 1850-1853*, 1893 og hans *Lyse og mørke Livserindringer*, 1856-1863, 1895.
2. J.M. Thiele: *Af mit Livs Aarbøger, 1795-1826*, s. 82.
3. Samme s. 107.
4. Samme s. 133.
5. Samme s. 187.
6. Samme s. 217.
7. De fire bind af Thieles årbøger i Ny kgl. Saml. 4847 4° dækker tiden fra hans fødsel (med tilbageblik på slægten) i 1795 til to år før hans død i 1874. Nedskrivningen er formentlig påbegyndt i 1864. Indtil det sidste bind er der tale om en gennemarbejdet tekst ud fra notater, hvoraf enkelte er opbevarede. Udgivelsen af manuskriptdelene (jvf. note 1) er omtalt under de pågældende år. I tredje bind er sider udskåret af bindet (jvf. denne artikels afsnit 8.) I det sidste bind er teksten forsynet med redaktionelle bemærkninger og strygninger med blyant.
8. Indgår i *To Aar paa Bakkehuset*.
9. Optegnelse for 1825.
10. Optegnelse for 1827.
11. Optegnelse for 1827.

12. Optegnelse for 1829.
13. Bygningen, der siden blev kendt som Niels Bohrs fødested, ligger stadig Ved Stranden nr. 14, 1061 København K.
14. »Idas Sparebøsse«, digtet fra Friis og enkelte af Thieles notater om disse år er i mit eje.
15. J. M. Thiele: *Af mit Livs Aarbøger. 1795-1826*, s. 240.
16. »Idas Sparebøsse«, upag.
17. Samme.
18. Digtet blev trykt i *Kjøbenhavnsposten*, d. 22. april, 1835.
19. J. M. Thiele: *Af mit Livs Aarbøger. 1795-1826*, s. 205.
20. H. C. Andersen: *Mit Livs Eventyr*, udg. af H. Topsøe-Jensen, bd. I, s. 70.
21. Eksempler findes bl.a. i *H. C. Andersens Dagbøger*, udg. af K. Olsen og H. Topsøe-Jensen, 1971 ff, bd. V, s. 119 og bd. VI, s. 6-8, 314, 326.
22. Samme bd. VIII, s. 149.
23. Samme bd. VIII, s. 174.
24. Samme bd. X, s. 327.
25. Her anvendes *H. C. Andersens eventyr*, bd. I: *1835-42*, udg. af E. Dal og E. Nielsen, 1963 samt for kommentareernes vedkommende *H. C. Andersens Eventyr og Historier*, bd. I. 2. opl., 1931 ved H. Brix og A. Jensen. Desuden H. Topsøe-Jensen: »Den lille Idas Blomster«, *Fund og Forskning*, bd. II, 1955, s. 75ff.
26. Citeret fra Brix og Jensens udg. s. 389.
27. Edvard Collin: *H. C. Andersen og Det collinske Hus*, 1882, s. 495 f.
28. Citeret fra Brix og Jensens udg. s. 389.
29. Ifølge Brix og Jensen svarer »Fyrtøiet« til folkeeventyret »Aanden i Lyset«, »Store Claus og lille Claus« til »Store Bror og lille Bror« og »Prindsessen paa Ærten« snarest til »Herreper«. Disse findes i Grundtvigs regi-strant i Dansk Folkemindesamling som hhv. nr. 6,112 og 43. Den noget journalistiske *Omkring H. C. Andersens første eventyr* af Erik Koed Westergaard, 1985 rummer enkelte nye oplysninger om dette stof, bl.a. om forholdet mellem Hoffmanns eventyr og »Den lille Idas Blomster«.
30. H. Brix skriver i disputatsen *H. C. Andersen og hans Eventyr*, 1907, s. 104, at eventyret formentlig er skrevet i marts 1835, mens H. Topsøe-Jensen i ovennævnte artikel s. 76 er mere forsigtig: »Eventyret Den lille Idas Blomster er skrevet i Vinteren 1835, men nærmere Oplysninger om dets Tilblivelse kan næppe gives. Den omtales ikke i de mig bekendte Andersen-Breve fra denne Tid. De berømte fire første Eventyr synes paabegyndt ved Nytårstid 1835, var færdige i Manuskript i Marts, men udkom først 8. Maj 1835 ...« Som dokumentation henvises til »H. C. Andersens Brevveksling med Henriette Hanck«, *Anderseniiana*, bd. IX-XII, 1941-46. Her fremgår det af et brev fra Andersen til Henriette Hanck, dateret nytårsdag 1835, at han er ved at begynde på den første sending eventyr. Den 25. marts konstaterer han i et brev til hende, at bogen indeholder de nævnte fire titler, hvorfor »Den lille Idas Blomster« i hvertfald må være påbegyndt inden denne dato. Men formentlig ikke før d. 10. februar, hvor digteren i et brev til Ingemann kun omtaler gendigtningerne, jvf. *Breve til*

og fra Hans Christian Andersen, udg. af C. St. A. Bille og N. Bøgh, 1878, bd. I, s. 292. Nærmere end de to datoer kan man ud fra det tilgængelige dagbogs- og brevstof nok ikke komme til en tidsfæstelse af eventyret. Men det er også tilstrækkeligt til at forbinde det med Sophie Thieles sygdom, der ifølge Thieles oplysninger i »Idas Sparebøsse« jo også kunne have revet Ida med sig.

31. Citeret fra Brix og Jensens udg. s. 397.
32. De personalhistoriske oplysninger delvis hentet fra Brix og Jensens udg.
33. Jvf. Marie-Louise Svane: »Interieur med dukkebørn«, *Barndommens historie*, red. af C. Clausen, 1981 og kortere i *Dansk litteraturhistorie*, bd. V, 1807-48, 1984, s. 280.
34. J. M. Thieles optegnelse fra 1837.
35. A. Wilde: *Memoirer 1850-53*, s. 12.
36. Samme s. 17.
37. J. M. Thieles optegnelse for 1843.
38. Jvf. E. Bredsdorff: »Sumpplanten«, *Politikens kronik*, 1. december 1985.
39. Der refereres til Ph. Ariès: *Western attitudes towards Death from the Middle Ages to the present*, Baltimore 1974 samt til sammes *Barndommens historie*, 1982, hvori også debatten efter udgivelsen af den franske originaludg. 1973 kommenteres.
40. Der refereres til E. Shorter: *Kernefamiliens historie*, 1979 (originaludg. 1975), E. Badtiner: *Kærlighed i tilgift. Moderkærlighedens historie (17.-20. århundrede)*, 1981 (originaludg. 1980) samt til J. van Ussel: *Seksualundertrykkelsens historie*, 1978 (originaludg. 1970). For det danske materiales vedkommende henvises til Marie-Louise Svane »Den borgerlige familie«, *Dansk litteraturhistorie*, bd. V, 1807-48, s. 264 ff.